

Височина А.В.

кандидат економічних наук, старший викладач,
Сумський державний університет

Костенко В.В.

магістрантка,
Сумський державний університет

Vysochyna Alina, Kostenko Viktoriia

Sumy State University

ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У РЕГУЛЮВАННІ ЕКОЛОГІЧНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЕКОНОМІЧНИХ АГЕНТІВ¹

У статті охарактеризовано роль податкових інструментів у забезпеченні екологічно відповідальної поведінки суб'єктів господарювання. Здійснено порівняльну характеристику динаміки індексу екологічної ефективності (Environmental Performance Index) в Україні та європейських країнах за 2006–2018 рр. Проведено декомпозиційний аналіз та систематизацію фіскальних інструментів екологічної відповідальності, що найбільш часто використовуються в європейських країнах для вирішення екологічних проблем. Наведено характеристику наявних систем екологічних податків в Україні та європейських країнах (Польща, Молдова, Чехія, Данія, Франція, Швеція, Німеччина). Розроблено рекомендації щодо перспектив застосування податкових інструментів з метою посилення екологічно відповідальної поведінки економічних агентів в Україні.

Ключові слова: податок; екологічне оподаткування; фіскальні інструменти; екологічна відповідальність; сталий розвиток.

Постановка проблеми. В умовах зростання масштабів та інтенсивності промислового та аграрного виробництва, а також інших проявів антропогенного впливу на навколишнє природне середовище необхідність формування комплексної та гармонізованої на наднаціональному, національному та регіональному рівнях екологічної політики є важливим та пріоритетним завданням. Водночас одним із найбільш актуальних аспектів у розрізі визначеної загальної проблематики є пошук та імплементація таких інструментів державного регулювання економіки, що є максимально ефективними у контексті посилення рівня екологічної відповідальності економічних агентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики інструментарію стимулювання екологічної відповідальності господарюючих суб'єктів присвячено роботи таких науковців: О. Брінцева, О. Грішнова [2], В. Думанцева [3], І. Ладунка, Д. Симоненко [6], Д. Смоленніков [7] та ін. Однак відсутність значних напрацювань щодо перспективи застосування саме податкових інструментів для вирішення чи нівелювання екологічних проблем зумовлює необхідність більш глибокого наукового пошуку у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити проблеми та перспективи використання податкових інструментів з метою посилення екологічної відповідальності господарюючих суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Екологічна відповідальність – комплексне та багатоаспектне поняття, що охоплює не лише необхідність дотримання конкретним суб'єктом економічних відносин екологічного законодавства, але і його дії щодо збереження довкілля та поліпшення екологічної ситуації загалом. В умовах євроінтеграційного вектора України доцільно розглядати це явище з позиції Директиви 2004/35/ЄС, що трактує екологічну відповідальність як різновид цивільної відповідальності, яка зобов'язує забруднювача вжити заходів для запобігання чи ліквідації наслідків екологічної шкоди з метою відновлення природних ресурсів до стану, що був до її заподіяння, та покрити ним витрати на проведені заходи [4].

Необхідність активізації експліцитних та імпліцитних інструментів державного регулювання щодо посилення рівня екологічної відповідальності економічних агентів в Україні актуалізується у зв'язку зі складною екологічною ситуацією, про що свідчать дані Environmental Performance Index (EPI) [8], що

¹ Дослідження виконане в межах науково-дослідної роботи «Структурно-функціональна мультиплексивна модель розбудови системи екологічних податків в Україні» (номер державної реєстрації 0119U100759) та Гранту Президента України «Екологічне оподаткування у забезпеченні сталого розвитку України: дорожня карта імплементації європейських стандартів» (номер державної реєстрації 0119U103198).

оцінює 180 країн світу за 24 показниками ефективності в 10 проблемних категоріях характеристики стану навколишнього середовища та життєздатності екосистеми (якість повітря, вода та санітарія, важкі метали, біорозмаїття та середовище проживання, ліси, рибне господарство, клімат та енергія, забруднення повітря, водні ресурси та сільське господарство).

ЕРІ розраховується починаючи з 2006 року раз на 2 роки, його динаміку для України та сусідніх країн Європи наведено на рис. 1.

У 2016 році Україна за даними ЕРІ посідала 44 місце серед 180 країн, а у 2018 році – 109 місце (між Туреччиною та Гватемалою), тобто всього за два роки країна втратила 65 позицій (індекс впав на 26,82 бали). Від найближчих розвинутих країн Україну відділяють щонайменше 12 позицій. Лідруючі позиції займають Швейцарія, Франція, Данія, Мальта, Швеція, Великобританія, Люксембург, Австрія, Ірландія та Фінляндія [8].

З кінця 90-х років ХХ століття більшість європейських країн активно використовують екологічні податки як інструмент впливу на поведінку їх платників із метою запобігання чи нівелювання екологічних та техногенних загроз. Зокрема, у податковому регулюванні можна виділити два головних напрями: використання фіскального та стимулюючого потенціалу податків. Використання фіскального потенціалу екологічних податків передбачає спрямування фінансових ресурсів від їх акумуляції на природоохоронні заходи, а вже потім – на стимулювання поведінки платників. Натомість використання стимулюючого їхнього потенціалу передбачає пропорційне зниження податкового навантаження від екологічних податків разом зі зменшенням викидів забруднюючих речовин суб'єктами оподаткування.

Крім того, прихильники застосування екологічного оподаткування досить часто посилаються на теорію «double dividend» («подвійного дивіденду») [12].

Сутність її полягає в тому, що екологічні податки дозволять отримати два дивіденди: перший – збереження навколишнього середовища, другий – зростанню зайнятості, темпів економічного зростання, інвестицій тощо за рахунок перенесення податкового тиску з податків на працю та капітал.

У цьому контексті також справедливо зауважити, що ефективність та дієвість екологічного оподаткування варіюється в різних країнах і визначається цілою низкою факторів: конструкцією системи екологічного оподаткування (зокрема, масштабною охоплення об'єктів оподаткування), напрямами використання податкових надходжень, диференціацією податкових ставок та пільг тощо.

Так, аналіз міжнародної практики екологічного оподаткування дав змогу відзначити, що в країнах ОЕСР і ЄС застосовуються 7 груп екологічних податків, котрі диференціюються за сферою їх використання (сумарно понад 550 податків та екологічних зборів або платежів за забруднення навколишнього природного середовища). Зокрема, Директорат із податків і митних зборів Європейської комісії розподілив екологічні податки на такі функціональні групи, як:

- енергетичні податки (напаливо, на електроенергію);
- транспортні податки (податки на пройдені кілометри, акцизи під час купівлі авто);
- плата за забруднення (забруднення атмосфери і викиди у водні басейни);
- плата за розміщення відходів на звалищах та їх переробку;
- податки на викиди речовин, що приводять до глобальних змін;
- податок на шумовий вплив;
- плата за використання природних ресурсів [11].

Натомість в аналітичних цілях екологічні податки класифікуються на чотири основні категорії, які відповідають чотирьом видам податкових баз:

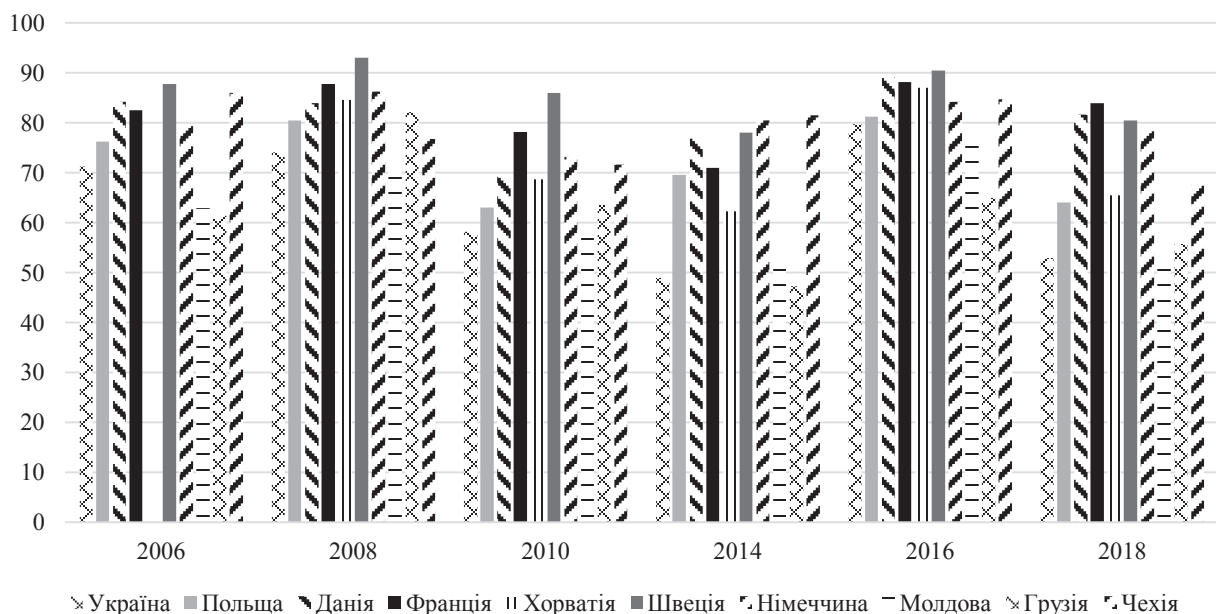

Рис. 1. Динаміка рейтингу ЕРІ за 2006–2018 рр.

- податки на енергію (включаючи пальне для транспорту), а також податки на викиди двоокису вуглецю;
- транспортні податки (без палива для транспорту);
- податки за забруднення навколишнього природного середовища;
- ресурсні податки (за використання природних ресурсів).

У більшості країн перші дві категорії (енергетичні та транспортні податки) нині мають найвищий фіскальний потенціал. Зокрема, податок з енергетики забезпечує 77% сумарних надходжень від екологічних податків, з транспорту – 20%, а з іншого забруднення та використання ресурсів – лише 3% [5]. Водночас податок на мінеральне паливо превалує у таких європейських країнах, як Австрія, Люксембург, Греція, Данія, Іспанія, Ірландія, Італія, Великобританія, Нідерланди, Німеччина,

Словаччина, Франція, тоді як енергетичні податки (на споживання електроенергії, вугілля, природного газу) також активно використовуються в Австрії, Італії, Великобританії, Нідерландах, Словенії, Швеції [10].

Порівняльна характеристика систем екологічних податків в Україні та деяких європейських країнах наведена у табл. 1.

Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти висновку про значну варіативність різновидів екологічних податків у європейських країнах, ставки за якими є також доволі високими, що в умовах євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави також вимагає синхронізації вітчизняної системи екологічного оподаткування до європейських стандартів.

Висновки. Отже, проведений порівняльний аналіз практики екологічного оподаткування в Україні та

Таблиця 1

Характеристика систем екологічного оподаткування в Україні та деяких європейських країнах

№	Країна	% ВВП	Ставка
1	Україна	0,2%	- податок за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення (10 грн/т – 3 121 217,74 грн/т); - за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти (46,19грн/т – 122 347,22 грн/т); - за розміщення відходів (0,49 грн/т–1405,65 грн/т); - за утворення радіоактивних відходів (0,0127); - за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк (4016,11 грн/1куб.см – 20 080,63 грн/куб. см)
2	Польща	2,02%	- на транспортне паливо (9,19 EUR / GJ), - паливо на опалення та технологічні цілі (0,56 EUR / GJ); - паливо на виробництво електроенергії (0,53 EUR / GJ); - на енергію на загальноєкономічні цілі: 2,09 євро; - викиди CO ₂ – від 0 до 30 євро за тону (в середньому 7,24 євро /т)
3	Молдова		Фіксовані ставки транспортного податку коливаються від 4 до 85 євро залежно від періоду перебування транспортного засобу на території Молдови.
4	Чехія	2,49%	Сільське господарство та рибальство 56,62 EUR / GJ Електроенергія 1,10 EUR / GJ Промисловість 4,16 EUR / GJ Транспорт 130,95 EUR / GJ Житлова та комерційна нерухомість 5,18 EUR / GJ Дорожній транспорт 181,23 EUR / GJ
5	Данія	3,97%	Сільське господарство та рибальство 128,74 EUR / GJ Електроенергія 104,57 EUR / GJ Промисловість 50,44 EUR / GJ Транспорт 162,59 EUR / GJ Житлова та комерційна нерухомість 153,76 EUR / GJ Дорожній транспорт 202,40 EUR / GJ
6	Франція	1,87%	Сільське господарство та рибальство 24,41 EUR / GJ Електроенергія 12,36 EUR / GJ Промисловість 8,28 EUR / GJ Транспорт 21,27 EUR / GJ Житлова та комерційна нерухомість 18,67 EUR / GJ Дорожній транспорт 180,16 EUR / GJ
7	Швеція	2,20%	Сільське господарство та рибальство 77,40 EUR / GJ Електроенергія 193,08 EUR / GJ Промисловість 62,19 EUR / GJ Транспорт 112,42 EUR / GJ Житлова та комерційна нерухомість 159,36 EUR / GJ Дорожній транспорт 226,62 EUR / GJ
8	Німеччина	1,95%	- транспортні види палива (15,39 EUR / GJ); - паливо для опалення та технологічні цілі (0,94EUR / GJ); - на вироблення електроенергії (1,84 EUR / GJ); - на електроенергію (3,98 EUR / GJ); - на викиди CO ₂ – від 0 до 30 євро за тону (в середньому 24,2 євро /т).

Джерело: складено автором на основі [1; 9]

деяких європейських країнах засвідчив необхідність подальшої синхронізації вітчизняної системи до європейських стандартів. Однак у контексті активізації екологічно відповідальної поведінки вітчизняних підприємств важливим є не лише подальше зростання ставок екологічного податку, а й розширення спектру фіскальних стимулів. Зокрема, доцільно було б запровадити звільнення або понижувальні коефіцієнти для платників екологічного податку, які адаптували екологічний менеджмент на своєму підприємстві за сис-

темою ISO 14000. Водночас одним із перспективних варіантів зменшення викидів забруднюючих речовин може бути дозвіл на вирахування із суми екологічних платежів вартості природоохоронних витрат, а також можливість застосування податкових канікул для платників екологічних податків, тимчасового звільнення від оподаткування певних операцій, виключення з бази оподаткування певних об'єктів. На нашу думку, ці інструменти зможуть допомогти вирішувати нагальні екологічні проблеми в Україні.

Список літератури:

1. «Екологічний податок» від 31.08.2019. URL: https://services.dtkr.ua/catalogues/tax_rates/31 (дата звернення: 15.11.2019).
2. Грішнова О., Брінцева О. Впровадження екологічної відповідальності в практику менеджменту вітчизняних підприємств. Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. 2013. № 10(151). С. 12–18.
3. Грішнова О.А., Думанська В.П. Екологічний вектор соціальної відповідальності. Економіка і управління. 2011. № 3. С. 32–38.
4. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» від 21 квітня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (дата звернення: 15.11.2019).
5. Екологічний податок – повертати чи не повертати. URL: <https://biz.censor.net.ua/m3133382> (дата звернення: 15.11.2019).
6. Ладунка І.С., Симоненко Д.А. Екологічна соціальна відповідальність підприємств в Україні. Економіка та суспільство. 2017. № 13. С. 917–923.
7. Смолєнников Д.О. Роль екологічної відповідальності бізнесу на шляху сталого розвитку. Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». 2013. № 4. С. 35–39.
8. Environmental Performance Index, 2006–2018. URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/> (дата звернення: 10.11.2019).
9. Environmental tax profile. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2016. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 10.11.2019).
10. Green policies in the EU: A review, EC-IILS joint discussion paper series. № 14. 57 p. The Political Economy of Environmentally Related Taxes, 2006. URL: <http://www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7246&langId=en> (дата звернення: 15.11.2019).
11. Paul Ekins. Theory and Practice of Environmental Taxation. URL: <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-and-practice-of-environmental-taxation?showall=1> (дата звернення: 15.11.2019).
12. Roberton C. 2016. Environmental Taxation. NBER Working paper. № 22303. URL : <http://www.nber.org/papers/w22303.pdf> (дата звернення: 15.11.2019).

References:

1. «Ekolohichnyy podatok» [Environmental tax]. 2019. Available at: https://services.dtkr.ua/catalogues/tax_rates/31 (accessed: 15.11.2019).
2. Grishnova O., Brintseva O. (2013) Vprovadzhennya ekologichnoi vidpovidal'nosti v praktyku menegmentu vitchyznyanyh pidpryemstv [Introduction of environmental responsibility in the practice of management of domestic enterprises]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, vol. 10(151), pp. 12–18. (in Ukrainian)
3. Grishnova O.A., Dumans'ka V.P. (2011) Ekolohichnyy vektor sotsial'noyi vidpovidal'nosti? [Ecological vector of social responsibility]. *Economy and management*. vol. 3, pp. 32–38. (in Ukrainian)
4. Dyrektyva 2004/35/Yes Yevropeys'koho Parlamentu ta Rady «Pro ekolohichnu vidpovidal'nist' za poperedzhennya ta likvidatsiyu naslidkiv zavdanoyi navkolyshn'omu seredovyschchu shkody» vid 21 kvitnya 2004 r. [Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of Europe from 21 April 2004 on environmental liability for the prevention and remedy of the effects of environmental damage]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (accessed: 15.11.2019).
5. Ekolohichnyy podatok – povertaty chy ne povertaty [Environmental tax – return or not return.]. 2019. Available at: <https://biz.censor.net.ua/m3133382> (accessed: 15.11.2019).
6. Ladunka I.S., Symonenko D.A. (2017) Ekolohichna sotsial'na vidpovidal'nist' pidpryemstv v Ukraini [Environmental corporate social responsibility in Ukraine]. *Economy and society*, vol. 13, pp. 917–923. (in Ukrainian)
7. Smolennikov D.O. (2013) Rol' ekolohichnoyi vidpovidal'nosti biznesu na shlyakhu staloho rozvytku [Role of environmental corporate responsibility in sustainable development]. *Bulletin of Sumy State University*, vol. 4, pp. 35–39. (in Ukrainian)
8. Environmental Performance Index, 2006–2018. Available at: <https://epi.envirocenter.yale.edu/> (accessed: 10.11.2019).
9. Environmental tax profile. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2016 Available at: <https://www.oecd.org/> (accessed: 10.11.2019).

10. Green policies in the EU: A review, EC-IILS joint discussion paper series. № 14. 57 p. The Political Economy of Environmentally Related Taxes, 2006. Available at: <http://www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7246&langId=en> (accessed: 15.11.2019).

11. Ekins P. Theory and Practice of Environmental Taxation. Available at: <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-and-practice-of-environmental-taxation?showall=1> (accessed: 15.11.2019).

12. Roberton C. (2016) Environmental Taxation. NBER Working paper. № 22303. Available at: <http://www.nber.org/papers/w22303.pdf> (accessed: 15.11.2019).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАЛОГОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОТВЕТСТВЕННОГО ПОВЕДЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ АГЕНТОВ

В статье охарактеризована роль налоговых инструментов в обеспечении экологически ответственного поведения субъектов хозяйствования. Осуществлена сравнительная характеристика динамики индекса экологической эффективности (Environmental Performance Index) в Украине и европейских странах за 2006–2018 гг. Проведен декомпозиционный анализ и систематизация фискальных инструментов экологической ответственности, которые наиболее часто используются в европейских странах для решения экологических проблем. Приведена характеристика существующих систем экологических налогов в Украине и европейских странах (Польша, Молдова, Чехия, Дания, Франция, Швеция, Германия). Разработаны рекомендации относительно перспектив применения налоговых инструментов с целью усиления экологически ответственного поведения экономических агентов в Украине.

Ключевые слова: налог; экологическое налогообложения; фискальные инструменты; экологическая ответственность; устойчивое развитие.

USE OF TAX INSTRUMENTS IN REGULATING ECOLOGICAL RESPONSIBILITY OF ECONOMIC AGENTS

In the context of increasing scale and intensity of industrial and agricultural production, as well as other manifestations of anthropogenic impact on the environment, the need to formulate a comprehensive and harmonized environmental policy at the supranational, national and regional levels is an important and priority task. At the same time, one of the most urgent aspects in the context of a certain general problem is the search and implementation of such instruments of state regulation of the economy, which are the most effective in the context of strengthening the level of environmental responsibility of economic agents. Therefore, the aim of the article is to investigate the problems and prospects of using tax instruments to strengthen the environmental responsibility of business entities. It is identified the essence of corporate environmental responsibility and the role of tax instruments in ensuring the environmentally responsible behaviour of business entities. Comparative characteristic of the dynamics of the Environmental Performance Index, which illustrates environmental health (air quality, water quality and sanitation, level of heavy metals) and ecosystem vitality (biodiversity and habitat, forests, fisheries, climate and energy, air pollution, water resources and agriculture), for Ukraine and some European Countries (Poland, Denmark, France, Croatia, Sweden, Moldova, Czech Republic, Georgia, and Germany) in 2006–2018 is carried out. It is also identified key advantages of environmental taxes in terms of corporate environmental responsibility strengthening and systematized group of environmental taxes in OECD and European countries. Characteristics of existing environmental tax systems (types of environmental taxes, tax rates and environmental tax revenue to gross domestic product ratio) in Ukraine and some European countries (Poland, Moldova, Czech Republic, Denmark, France, Sweden, and Germany) are given. Based on the analysis of Environmental Performance Index and research of benchmark environmental tax systems construction the recommendations on the prospects of using tax instruments to strengthen the environmentally responsible behaviour of economic agents in Ukraine have been developed.

Key words: tax; environmental taxation; fiscal instruments; environmental responsibility; sustainability.